

Přírodovědec Purkyně se cítil býti i básníkem

„Později tvrdil, že byl vlastně co básník zrozen, čemuž nasvědčují mnohá poeticky uchvacující místa v jeho dílech čistě vědeckých,“ píše Sofie Podlipská o Janu Evangelistovi Purkyněvi v životopisné črtě uveřejněné v časopise Osvěta (1871, 1: 56–66) krátce po jeho smrti. V Purkyněových vzpomínkách na mladá léta, která nazval Výryvky z mého života (publikovány 1864), čteme: „Baviv se dosaváde v klášteře pouze filologickými a historickými studii, obrátil jsem nyní vzhled na básnictví a sice české, znaje básně Puchmíra a Nejedlého“.

Puchmírem jest míněn katolický kněz a básník Antonín Jaroslav Puchmajer (1769 až 1820) a druhým zmíněným je jeho současník a přítel, básník Vojtěch Nejedlý (1772–1844). Psát verše bylo součástí výuky na piaristických gymnáziích v rámci předmětu poetika a rétorika. Purkyně píše: „Při vši pilnosti darlně jsem se napachtil, abych v 18. roce svého drahého života jakýs taký latinský hexametr nebo několik rýmových strof německých vypotil.“ V r. 1814 vychází v příloze Vídeňských novin s názvem Prvotiny pěkných umění báseň Obrázení obrazu bez konce:

Večerní se slunce rdí
nad horami stoje,
na obloze západní,
lučí záře svoje.

Pod horami modrými,
jezero se šíří,
nad vodami hladkými,
červánky se pyří.

K vodám louka zelená,
znenáhla se níží,
pod ní stáda bekotná
napájet se blíží.

Do jezera vinice
řádná zasahuje,
výsost její sklepnice
čistá korunuje.

Na hladině jezera
vše se opakuje,
hory, záře večera
slunce zobrazuje.

V mém též oku ozdobně
vše se vypisuje,
v mém i smyslu nádobně
vše se opětuje.

Do milé pak češtiny
měním obraz krajiny
a ta v smyslu do tisíce
zmnožuje se víc a více.

Purkyně se podepisuje v r. 1804 jako básník

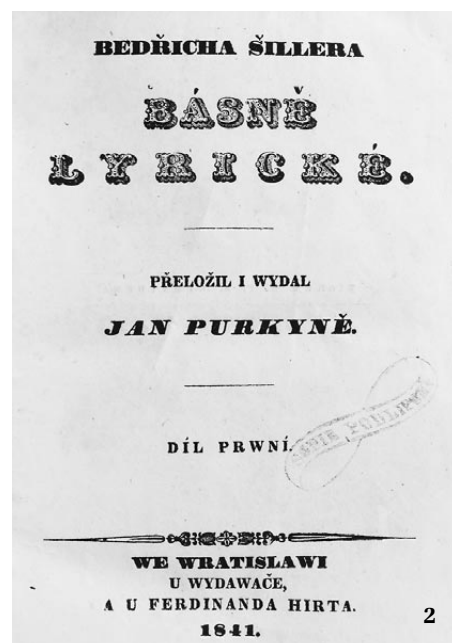
Verše jsou podepsány snadno průhlednou šifrou J. P.-ně, autora prozrazuje i báseň sama, kterou inspiroval problém zraku a vidění, téma Purkyněovy pozdější disertační práce Příspěvky k poznání zraku ze subjektivního hlediska (1819). Báseň sama odhaluje zájem autora o otázku vidění, slova „v mém oku se vše vypisuje a v mém smyslu vše se opětuje“ předjímají básnickou formou téma jeho disertace.

Obrázení obrazu bez konce byla dlouho považována za první Purkyněovu báseň. Ukázalo se, že byla jeho první tištěnou, ale nikoli básní prvou.

V r. 1935 lékařka a purkyněvská badatelka D. E. Hykešová našla náhodou mezi písemnými materiály místního pamětníka

1

2

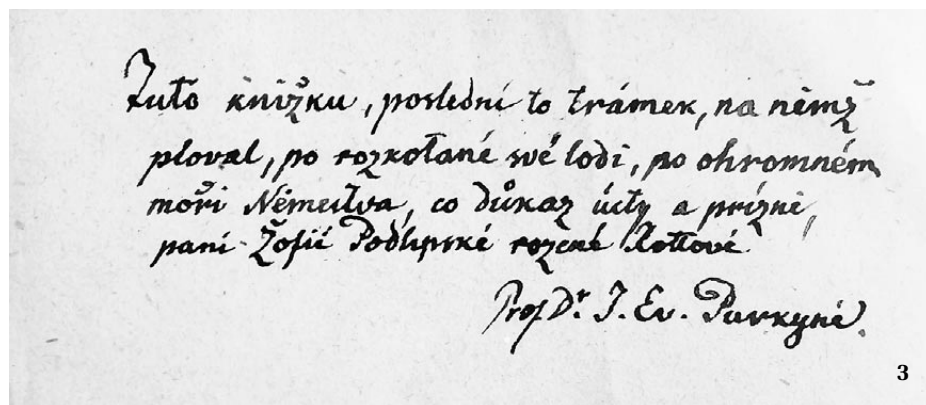
1 Spisovatelka a překladatelka Sofie (Žofie) Podlipská (1833–1897), autorka Purkyněova životopisu

2 a 3 Titulní strana výtisku Bedřicha Šillera Básně lyrické (1841, obr. 2) a věnování tohoto výtisku Purkyněm Sofii Podlipské (3). Z archivu Eduarda Hábla (obr. 2 a 3), jemuž autor děkuje.

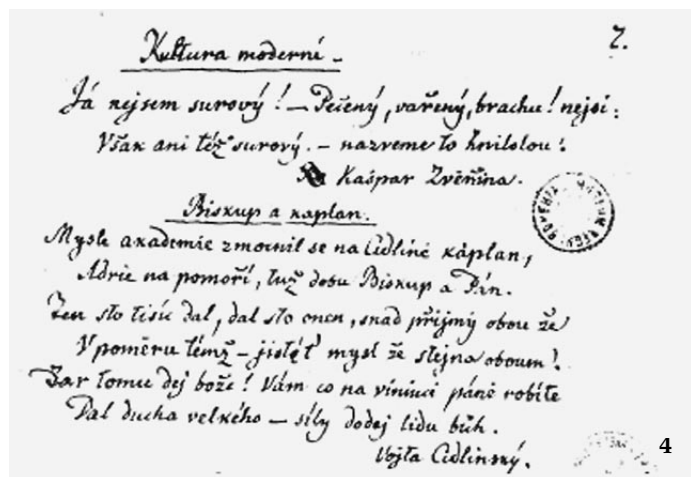
v Libochovicích báseň na císařskou volbu Napoleona. Byla napsaná v němčině, tedy An die Kaiserwahl Bonaparte's, a referovala o ní ve Sborníku Společnosti přátel Francie, v r. 1938 věnovaném napoleonské tematice. D. E. Hykešová uveřejnila původní německý text, český překlad i okolnosti svého nálezu. Purkyně verše podepsal jako Johann Purkinje Dichter s datem 1804. Tentokrát se tedy jasně označuje jako básník.

Báseň prozrazuje klasické vzdělání autora. Setkáváme se s antickými bohy a dalšími mytologickými postavami. Objevuje se Jupiter, Pluto, Minerva, Ceres, Chronos. Purkyně připomíná Napoleonovo tažení přes Alpy i k pramenům Nilu, ale hlavní význam Bonaparta uvádějí tyto verše:

Zazpívej o dalším triumfu,
jak mírnil spory zákeřně příšle z pekel.

3

Běsnily deset strašných let,
lid potřísněn krví zavražděného krále,
se učil zapírat Boha.
Tu objevil ses ty, ó Bonaparte, s tvou
oporou se znovu navrátila víra v Boha.

Největší zásluhou právě zvoleného císaře
Napoleona tedy podle J. E. Purkyně je, že
po desetiletí bouří a revolučního neklidu
obnovuje klid a nastoluje řád a vrací víru
v Boha. Pro takového hrdinu existuje jen
jedna odměna – císařská koruna.

Purkyně překládal i z němčiny a italštiny

O literaturu se Purkyně zajímal celý život.
Éra vratislavského působení je dobou vel-
kých objevů, ale ani v těchto letech úspěš-
ný vědec nezapomíná na poezii. Věnuje se
překládům německých veršů Friedricha
Schillera a básní Johanna Wolfganga Goe-
tha. O významu překladů píše Františku
Palackému 20. září 1833: „Já ještě za tím
stojím, že nám třeba pilně a čteně překláda-
ti výtečné plody cizích literatur, aby dílem
se krasocit našeho obecnstva ušlechtil,
pak také, aby se chuti čtení za dosti učinilo
a tím nové čtenářstvo se nabývalo.“ Schille-
ra Purkyně nejen překládal, ale soubor jeho
básní vydal vlastním nákladem. V r. 1841
ve Vratislavi vychází spisek nazvaný Bedři-
cha Šillera Básně lyrické (obr. 2 a 3). Knihu
věnoval svému mecenáši: „Věnováno baro-
nu Františku Hildprandtovi a veškerým
oudům vysoce urozené milostné rodiny
jeho na důkaz vděčnosti a srdečného přá-
telství“. Purkyňův překlad ocenili organi-
zátoři Schillerových oslav ve Vratislavi.
Hoffmann von Fallersleben ve svém živo-
pise vzpomíná na zasedání, kam byl pozván
i Purkyně, který na všeobecnou žádost
přednesl český překlad jedné básně. Byl od-
měněn potleskem a na jeho počest byl pro-
nesen veršovaný přípitek: „Buď vítán muž,
jenž dnes stojí v našem středu a podíl se na
Schillerově slavnosti. On uvedl Schillerovy
verše do Čech a budiž mu proto provolána
sláva. Náš dík profesoru Purkynovi.“

Uvedený výtisk Schillerových básní Pur-
kyně rozeslal svým přátelům. Josef Jung-
mann mu děkuje a v dopise 13. března 1841
píše: „Sotva jsem očím svým uvěřil vida
překlad Šillera Vašností vydaný, tištěný,
svázaný, poslaný.“

Purkyně pro další překlad našel dílo
z italské literatury – epos Osvobozený Jeru-
zálém Torquata Tassa. Epos začal překlá-
dat kolem r. 1830, tedy ještě ve Vratislavi.

4 a 5 Purkyňův rukopis veršů.
Z archivu autora, není-li uvedeno jinak

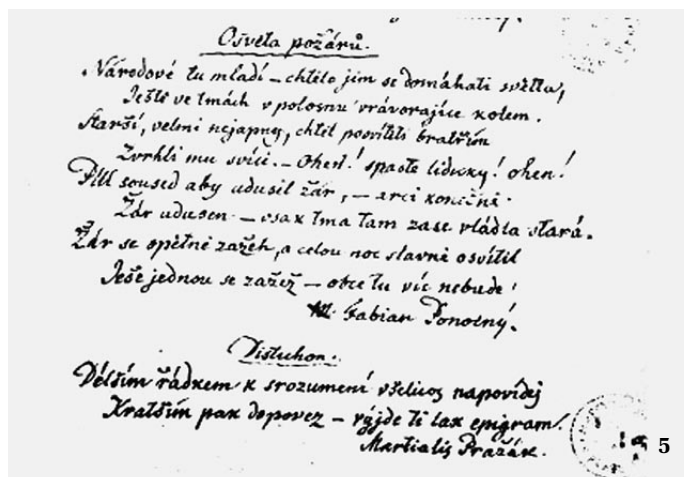
Když se v časopise Krok objevila v r. 1833
část překladu od Vincence Žáka, Purkyně
se obrátil na Palackého, redaktora Časopisu
českého muzea, aby uveřejnil z jeho překlá-
du XVI. zpěv. Palacký Purkynovi vyhověl,
i jeho žádosti, aby v Praze někdo povolal
text posoudil. Ke svému překladu v Muzej-
níku Purkyně připojil poznámku přibližující
cí čtenáři souvislost této kapitoly s obsahem
celé básně: Armida, pohanská kouzelnice
k sobě připoutá hrdinu křesťanského vojska
Rinalda. Zdržuje ho ve svém paláci, aby ne-
mohl bojovat. Dva muži jsou vysláni, aby
přiměli Rinalda k návratu do armády. Pro
svůj úkol obdrží od čaroděje Magnuse čer-
ný prut a pláněk bludišť zahrady a paláce.
Jejich výprava má úspěch, Rinaldo se vrací,
aby bojoval před Jeruzalémem. Purkyně
svůj překlad celého eposu poslal Janu Sva-
topluku Preslovi, který jej předal naklada-
teli a majiteli tiskárny Václavu Špinkovi.
Špinka požádal Františka Ladislava Čela-
kovského, aby překlad zveřejnil, ale ten
odmítl. Rukopis zůstal u nakladatele, po
jeho smrti se však ztratil. Známe tedy jen
XVI. zpěv uveřejněný Palackým. Proč Pur-
kyně zvolil tuto exotickou látku, není jasné,
pravdou je, že o překlad se pokusil i Josef
Kajetán Tyl, před ním berounský děkan
Josef Antonín Seydl a po nich zmíněný
vlastenecký kněz V. Žák, duchovní správce
věznic na Špilberku v Brně, kam byli za-
řazováni italští političtí vězni. Také Goethe
byl inspirován osobností Torquata Tassa.

Purkyňovy hybridky a epigramy

Po návratu do Prahy v r. 1850 byl Purkyně
příspěvatelem pražských časopisů svými
epigramy a také hybridkami. Hybridky
byly Purkyněm zavedenou formou veršů,
jejíž text se skládal ze slov nebo z částí vět
z češtiny a současně dalších jazyků – lati-
ny, němčiny nebo italštiny. Autor veršuje
v rýmech i v časomíře. Uvádíme několik
z nich, které vyšly tiskem:

Ich esse nicht gern
Kirschen mit grossen Herrn.
Oni rádi pro kratochvíli
peckami po tváři střílí.

Einem geschenkt Gaul sieht man nicht
in's Maul.
Já pak dím, ať dar je řádný, ne-li řádný,
raději žádný.

Gutta cavat lapidem: co činíš, v tom nikdy
neustaň.

Kapka po kapce padá: tím kamení se drolí.
Tak se boří: však stavět též radno znenáhla:
Kámen dej ke kameni, dům z toho vzroste
nový.

První dvě hybridky připomínají němec-
ká přísloví, nejprve se dovídáme, proč není
dobře již třešně s velkými pány. Je to stejná
myšlenka jako v epigramu Karla Havlíčka
Borovského: „Nechoď, Vašku, s pány na
led, mnohý příklad známe, že pán sklouzne
a sedlák si za něj nohu zláme“. Druhé čtyř-
verší začíná německým příslovím varují-
cím, že není vhodné hledět darovanému
koní do tlamy. Je to tedy obdoba českému:
„Darovanému koni na zuby nehleď“. Latin-
sko-česká hybridka rozvíjí latinské přísloví
o kapce, která vyhloubí v kameni dutinu,
ne silou, ale tím, že opakovaně padá.

Purkyně také psal rád epigramy, které
byly reakcí na konkrétní události v praž-
ských poměrech. Rukopisy epigramů jsou
uloženy v kartonu 15 v Purkyňově fondu
Památníku národního písemnictví. Jsou
psány na malých útržcích papíru, často na
rubu pozváněk na různá jednání a schůze,
někdy na volných místech konceptu dopi-
su, jindy na programech koncertů nebo
divadelních představení. Purkyně je zřej-
mě psal pod vlivem momentálního nápa-
du nebo jako reakci na určitou událost.
Nepochybně ho tato forma veršování těšila
a psal ji i pro vlastní zábavu. Své texty také
podepisoval nejrozličnějšími pseudonymy,
jejichž vymýšlení jej bavilo neméně.

Někdy pseudonym souvisel s obsahem
epigramu – Ondřej Frak (Strach z krinolí-
ny), Lazar Žebrák (Žebráci v českých ze-
mích), Durdík Svatopluk (Loučení s Mora-
vou), nebo jiného textu – Jan Nápo věda
(O českém divadelním výboru), Jan Neta-
vovský (O operních pěvcích Stavovského
divadla) nebo Martialis Pravčí (O teoriích
epigramu). Průhledný je pseudonym Jan
Libochovický, z rozmarného rozpoložení
se objevují Ipse Vtipse, Rustikus Čekálek,
Ovidius Valach, Cantor Physiognomicus
či Amos Immerwahr. Uvádíme několik
epigramů:

Divíš se, že je moře slané,
vždyť žíví tolik slanečků,
že do nich lidstva tolik slízí kane,
jest trpké, milý Janečku.

Heute rot, morgen tot.
Dnes jsi čilý robě,

zítra lehneš v hrobě.
Dnes jsi růže červená,
zítra tráva zkosená.

Všichni lidé vědí všechno,
tak mluvívá hloupé děcko.
Arci vědí, co vědí,
nevědí, co nevědí.
Všecko ví jen Pánbůh sám,
dává čeho třeba nám.

Zůstaň pravdiv v každé době,
jakož jiným tak i sobě.
Hleď vždy cizím odpor státi,
lichorečím, pověřám.
Líp však jiným trpět klam,
než-li sám se oklamati.

Recept na dobrou báseň
Insacta, buon'salata
poi aceto, ben'ogliata.
Aby báseň dobrá byla,
právě všem se zalíbila,
obecnou by měla cenu:

vezmi látku oblíbenou,
dej do látky vtipu soli,
zaostři satirou cokoli,
pak se k tomu přileje
citlivosti oleje.

Ve své básni Umělec a vědec srovnává dvo-
ji lidskou tvůrčí činnost. Umělec se pokouší
vystihnout krásu a představit ji štětcem,
dlátem nebo hudbou. Vědec se snaží pronik-
nout do záhad přírody, zkoumá tajemství
země i vesmíru. Závěr básně citujeme:

Já pak, abych zůstal vinen humoru,
nedívám se po nebeském prostoru.
Zhloubám raděj hloubku vinné číše,
an za zády krčmář oučet píše.
Takto stávám se již básníkem.
Tento metafyzikem.

Mnohý, donec felix erat,
měl přátele, že bylo z čeho dát.
Tempora cum essent nubila,
stál o samotě jako mohyla.

Dárce
Bis dat, qui cito dat,
dvakrát dá, kdož brzo dává.
Pak i stokrátě dal, přívětivě, kdo dal.

Purkyně sám vysvětluje, proč ve Bratislavě
překládal do češtiny. Udržoval si tak dosta-
tečně bohatou českou slovní zásobu. Byl
také přesvědčen, že tato činnost dodává
„pravé teplo a světlo“, jimiž dozrává síla
a vkus básnický. Hybridky, epigramy a krát-
ké veršovánky patří do konce 50. a 60. let.
Nejčastěji je zasílal do Humoristických lis-
tů, které vycházely od r. 1858. Jisté politic-
ké uvolnění po r. 1861 umožnilo dotknout
se epigramem – ovšem velmi krotkým –
i některých otázek veřejného života.

Překlady poezie věnoval Purkyně celý
život. Poslední překlad Goethových veršů
vyšel v časopise Květy v létě 1869. Bylo to
číslo, které na titulní straně oznamovalo,
že J. E. Purkyně 28. července zemřel.

Použitá literatura uvedena na webu Živy.

Lukáš Bílek

Chráněná krajinná oblast Český ráj sedmdesátiletá

Letos uplynulo 70 let od vyhlášení CHKO Český ráj. O krajinu mezi Turnovem, Jičínem a Mnichovým Hradištěm se zajímali naši předchůdci – přírodovědci, vlastivědci, okrašlovací a turistické spolky – již v předminulém století.

Odkud se vzal český ráj

Existuje řada názorů, mnohdy jen nepod-
ložené domněnky opakují již dříve vyřče-
né. Pražští literáti 19. století v čele s Janem
Nerudou a Eliškou Krásnohorskou nebyli
těmi, kdo dal místu pojmenování Český ráj.
Nebyl jím ani turnovský Václav Durych,
kterému bývá přisuzováno autorství obro-
zeneckého přestěhování názvu „český ráj“
z tehdy německého Litoměřicka na ryze
české Turnovsko. V r. 2007 publikoval vý-
sledky svého studia původu názvu architekt
Karel Čermák. Nejstarším dokladem užití
názvu je báseň Kde děwa má z r. 1843 od
Václava Jaromíra Picka, rodáka ze Svijan-
ského Újezdu. V ní píše o „růži v českém
ráji“ v kraji svého domova na Turnovsku
a je zřejmá inspirace Tylovou písní Kde
domov můj. O 18 let později vychází Vác-
slav Sedláčkovi báseň U Jizery, ve které
se na Picka odvolává a českým rájem vý-
slovně pojmenovává kraj kolem Jizery, Tur-
nova, Trosek a Kozákova – pozdější úze-
mí chráněné krajinné oblasti. Až v r. 1886
zmiňovaný V. Durych vydává cestopisné
kresby Z Českého ráje, s mapou a ilustra-
cemi A. Nejedlého, a Český ráj jako ozna-

čení pro krajinu Turnovska se dostává do
širšího povědomí.

Ochrana přírody od r. 1933

První chráněná území v Českém ráji vzni-
kala již před existencí CHKO. Od r. 1933
jsou přírodní rezervací Prachovské skály
(obr. 1; blíže na str. 271–274 této Živy)
a o 20 let později byla vyhlášena PR Na
hranicích nedaleko Turnova. O potřebě
ochrany celé krajiny se uvažovalo již za
první republiky. V r. 1947 se turnovským
konzervátorem ochrany přírody stal věhlas-
ný lékař Jiří Šolc. Právě on se zasadil o to, že
r. 1955, rok před přijetím zákona o ochra-
ně přírody, vyhlásilo tehdejší Ministerstvo
kultury CHKO Český ráj – první velkoploš-
né chráněné území v Československu. Na
rozloze 92 km² se pod ochranu dostala skal-
ní města Hruboskalsko, Příhradzské skály
a Apolena, údolí Žehrovky a Jordánky pod
Troskami, údolí Plakánek, Žehrovské lesy
a největší rybník v regionu Žabakor (obr. 2).
Součástí CHKO se staly i památky kultur-
ní – hrady Kost, Valečov a Trosky, zámek
Hrubá Skála a pozdější vesnické památ-
kové rezervace Vesec u Sobotky a Mužský.

1 Prachovské skály – nejstarší přírodní
rezervace v Českém ráji. Foto L. Bílek

Ochranný režim byl ale slabý. Bez ohle-
du na vyhlášení došlo v 60. letech k od-
vodnění nivy Libuňky – páteřního toku
území mezi Troskami a Kozákovem. Na-
rovnáním a zregulováním toku se Libuňka
zkrátila místy až o čtvrtinu a teče od té doby
po kaskádě betonových prahů. Podobně
jako jinde i tady se rozorávaly a odvodňo-
valy louky, likvidovala se podmáčená sta-
noviště, v lesích pokračovalo pěstování
smrkových a borových monokultur. Správa
CHKO Český ráj jako instituce vznikla až
v r. 1969 a neměla žádné kompetence. Její
hlas byl pouze doporučující pro tehdejší ná-
rodní výbory a mnohdy zůstal nevyслуšený.
Co se tehdy podařilo ochránit, nemusí být
dnes úplně zřejmé. Již se prakticky neví
o velkolepém záměru vystavět kapacitní
rekreační středisko na loukách u rybníka
Věžáku. Správě CHKO se tenkrát podařilo
stavbě zabránit a nejmalebnější z českoraj-
ských údolí pod Troskami zachovat.